

Pòrtic

Joan B. Culla

La història viscuda

Memòries

Joan B. Culla

La història viscuda

Memòries

Primera edició: maig del 2019

© Joan B. Culla Clarà, 2019

Disseny de la coberta: Planeta Art&Disseny
Imatge de la coberta: © Diego Mallo

Drets exclusius d'aquesta edició:
Raval Edicions SLU, Pòrtic
Av. Diagonal, 662-664
08034 Barcelona
www.portic.cat

ISBN: 978-84-9809-440-4
Dipòsit legal: B. 6.290-2019

Fotocomposició: gama, sl

Queda rigorosament prohibida sense autorització escrita de l'editor qualsevol forma de reproducció, distribució, comunicació pública o transformació d'aquesta obra, que serà sotmesa a les sancions establertes per la llei. Podeu adreçar-vos a Cedro (Centro Español de Derechos Reprográficos, www.cedro.org) si necessiteu fotocopiar o escanejar algun fragment d'aquesta obra (www.conlicencia.com; 91 702 19 70 / 93 272 04 47).
Tots els drets reservats.

TAULA

Pròleg	9
Arrels	15
Una educació sentimental	45
El món i l'ofici	81
Quatre anys intensos	107
La docència i el veïnatge de la vida pública	135
Pantalles i diaris	169
Israel	193
En l'arena audiovisual	215
L'Europa que he vist canviar	237
Polítics de totes les talles	273
Dels tripartits al Procés	323
L'extinció de l'os panda	385
<i>Índex onomàstic</i>	411

ARRELS

Encara que sembli contradictori amb una primerenca i sostinguda vocació d'historiador, mai no he dedicat ni cinc minuts a intentar reconstruir el meu *arbre genealògic*, ni tan sols a esbrinar qui eren i què feien els meus rebesavis. Això, però, no significa que no m'interessin els meus orígens, o que no sàpiga d'on vinc. Ho sé, i voldria ser capaç d'explicar-ho en les pàgines següents.

Per la banda paterna, els Culla procedeixen del nord del País Valencià, concretament de Vinaròs. És plausible suposar que, quan s'establiren a la capital del Baix Maestrat, venien de Culla, petit municipi de l'Alt Maestrat d'on procediria el cognom. Però confesso amb una certa vergonya no haver fet res per comprovar aquesta hipòtesi.

Sigui com sigui, una mica abans del 1900, un bon grapat de Culla vinarossencs van fer el salt al Principat. Formaven part —o això decidírem posteriorment els historiadors— d'aquella primera onada immigratòria, formada per aragonesos de les comarques orientals i valencians de la província de Castelló, que entre la dècada de 1880 i l'esclat de la Gran Guerra engrossí la demografia catalana en cent o cent cinquanta mil individus, potser més.

Aquests Culla emigrats cap al nord constituïen una famí-

lia nombrosa: els pares (Josep Culla i Francisca Redó) ja emmainadats amb set fills, sis nois i una sola noia. Tot i que llur punt d'aterratge va ser Terrassa, la industriosa ciutat vallesana no fou capaç de frenar l'esperit aventurer de la jove generació: el primogènit, Josep, s'enrolà com a tripulant en una companyia naviliera i, en un dels seus viatges transatlàntics, va decidir d'establir-se a l'Argentina, a Rosario de Santa Fe, cap on va atraure aviat el seu germà Francesc i, dècades més tard, l'única germana, Rosa. Un dels dies més excitants de la meua infantesa va ser aquell de principis dels anys seixanta en què vàrem acudir a l'Estació Marítima del port de Barcelona per rebre els *oncles* Rosa i Francesc —aquest era l'únic dels tres que semblava haver fet poc o molt les Amèriques...—, els quals tornaven a Europa per una visita d'uns mesos, i ho feien a bord d'un vaixell argentí de passatgers anomenat *Salta*.

Un altre dels germans, Emili, que era rellotger a Terrassa, va desaparèixer un dia —la tradició familiar diu que sense ni acomiadar-se dels pares— i va marxar a París, on es va canviar el nom per Raymond, es guanyà la vida entre rellotges i joies, va contraure dos matrimonis sense descendència... i conservà fins al final (que li arribaria amb noranta anys fets) el passaport espanyol. *L'oncle de París* —així li dèiem— va ser una mica el benefactor de la família: amb paquets de menjar durant la Guerra Civil, acollint els meus pares a la capital francesa en una mena de lluna de mel ajornada el 1949, i acollint-nos de nou, a ells i a mi, el 1966. El vaig veure força vegades i li vaig escriure, en el meu francès encara balbucejant, desenes de cartes. Era un homenet menut, de pell molt clara i celles arborescents, que entenia el català però gairebé ja no el parlava. La darrera vegada que el vaig visitar va treure del racó més recòndit d'un calaix una moneda d'or de cinquanta francs, de la Tercera República, i me la va regalar. La conservo com una relíquia.

Dels set germans només un, el més petit (Miquel), va romandre a Terrassa, on regentà durant dècades una cèntrica i coneguda impremta que recordo haver visitat amb admiració algun cop, de nano. Els dos restants es van establir a Barcelona: el penúltim (Sebastià) hi morí relativament jove i solter; el secundogènit —que diria un genealogista— es deia Joan Baptista, *Batiste* per als amics i coneguts, es va casar amb una altra vinarossenca, Agustina Baila Juan, i van tenir tres filles i un fill. De professió sabater —vull dir que reparava sabates, i també en feia a mida— i de filiació republicà, s'installà a viure i treballar al Poblenou, on fou soci conspicu d'un centre polític conegut com Els Federals i, el 14 d'abril de 1931, hi hissà la bandera tricolor al pal del balcó. Aquest seria el meu avi.

Si els ascendents paterns, doncs, provenen de la immigració valenciana, els materns formen part d'aquell contingent de centenars de milers de catalans de comarques que, al llarg de quasi un segle i mig (entre les dècades de 1830 i 1960, aproximadament) es van veure atrets pel potentíssim imant demogràfic anomenat Barcelona. Dissortadament, però, no en tinc gaire informació precisa. Del meu avi matern sé que es deia Antoni Clarà Capistany, que havia nascut el 1888 a Barcelona —el seu pare, també Antoni, provenia de Vic, mentre que la mare, Teresa, ja era barcelonina— i que, de jove, anà a parar al barri obrer del Poblenou, on va conèixer una noia, de nom Dolors Borràs Sendra, arribada no feia gaire, amb pares (Pau Borràs Ros i Josepa Sendra Sabater) i germans, de Vallirana, a la banda interior i muntanyosa del Baix Llobregat.

L'Antoni i la Dolors es van casar el 1922 i l'abril de 1923 van tenir una nena, batejada Josepa, però la mare va morir per complicacions subsegüents al part. Aleshores, la germana soltera de la difunta, la Rosa, es va compadir del vidu amb

un nadó acabat de néixer i, després de sis mesos de dol, va contraure matrimoni amb el seu cunyat, unió de la qual naxeria al cap de cinc anys una altra filla, Dolors. D'aquest episodi dramàtic en sorgí un petit *secret de família*: la meva mare Josepa, *Pepita* per a tothom, es va criar convençuda que la Rosa era la seva mare biològica, la seva única mare, i no va conèixer la veritat fins que fou més que adolescent; dècades després, amb mi van fer el mateix, sempre per temor a alguna forma de rebuig o d'exabrupte contra la *falsa* mare i àvia.

El matrimoni de circumstàncies entre l'Antoni i la Rosa, la *Roseta*, va unir dos temperaments molt, molt contrastats. L'avi Antoni era —pel que n'he sentit explicar— un home extravertit, sociable i jovial, que no suportava treballar entre quatre parets ni rebre ordres d'altri. Tot i que va començar com a obrer del tèxtil, així que li fou possible s'emancipà, adquirí un carro, un cavall i un petit magatzem i es dedicà durant anys a fer mercats, si bé no tinc ni idea de quina mena de productes venia. Després, deixà aquesta duríssima activitat —que l'obligava a circular per camins i carreteres de negra nit, estiu i hivern, amb pluja o glaç— i es va guanyar la vida com a transportista autònom, amb el seu cavall i els seus carros de diferents tipus, per Barcelona i rodalia. Una feina que, durant el període de la Guerra Civil, resultà providencial per a tota la família, perquè si transportava oli, en demanava com a remuneració algun litre, i si patates, mig sac, de manera que els Clarà Borràs no van patir la fam que fou moneda tan corrent durant aquell trienni. L'avi Antoni va morir el setembre de 1945 de resultes d'una septicèmia contreta massa aviat, poc abans que arribés al nostre país la penicil·lina desenvolupada pels nord-americans durant la Segona Guerra Mundial.

La Rosa, en canvi —la vaig conèixer bé, perquè vàrem conviure quasi sense interrupció durant vint-i-cinc anys—,

tenia un caràcter eixut, sofert i temorenc. Era al·lèrgica a les bromes, no gens afectuosa i, si no s'hagués produït la prematura mort de la seva germana, molt probablement hauria restat soltera per vocació. Va treballar durant dècades en una fàbrica tèxtil de Sant Martí de Provençals que es deia Viuda e Hijos de Esteban Recolons, però que tothom coneixia com *Can Pa Sec*, una metàfora prou explícita sobre la migradesa dels salaris que s'hi pagaven. Quan jo vaig néixer i ella tenia cinquanta-quatre anys (era del 1898), li van concedir la invalidesa permanent assortida d'una pensió de misèria.

De primer, als anys vint, els Clarà Borràs van viure al carrer Bac de Roda de la França Xica, una zona d'instal·lacions industrials (Can Girona, la Catalana de Gas...) i habitatges obrers situada a la perifèria nord del Poblenou. Però no hi van viure sols, el matrimoni i les filles. Com era aleshores freqüent entre els treballadors, compartien habitatge i despeses dues unitats familiars: la ja descrita i una altra de bessona, formada per en Joan Borràs —germà gran de la Rosa, per qui aquesta va sentir sempre autèntica veneració—, que era vidrier i treballava d'encarregat a la veïna fàbrica de Can Vilella, la seva dona Dolors Guillamón, d'origen castellonenc, i les seves dues filles, la Rosa i l'Àlicia.

Durant els anys de la República, i per mediació del meu avi Antoni, aquesta doble família va llogar un habitatge més confortable i ben situat, sense sortir del Poblenou i del seu entorn fabril. Es tractava d'un pis nou i espaiós, amb cinc dormitoris, situat al carrer de Lope de Vega, número 11. Allà van passar la guerra sense danys i van continuar vivint tots junts fins que, en la segona meitat dels anys quaranta, la mort de l'avi Clarà i els matrimonis de les seves dues filles van deixar gradualment tot el pis a l'altra meitat de la família.

Si, essent generós, hom podria dir que els dos avis havien arribat a la condició de menestrals, o de treballadors

autònoms, les dues àvies eren estrictament obreres de fàbrica, i la generació dels meus pares no va trencar aquest perfil. L'abril del 1937, en plena Guerra Civil i amb catorze anys acabats de fer, la mare, la Pepita, entrà a treballar a l'empresa Hispano Olivetti, multinacional italiana de fabricació de màquines d'escriure, aleshores collectivitzada i reconvertida a la producció de cartutxeria. Eren temps de sindicació obligatòria i, com que l'Olivetti estava controlada per la CNT, la mare es va afiliar a la central anarcosindicalista. Anys a venir, això donaria lloc a tota mena de bromes per part del meu pare, que havia preferit el carnet de la UGT i feia servir aquella adscripció cenetista de la muller per dir que era una dona de la flamarada. No en el sentit ideològic, però sí que la mare ha estat sempre una persona de caràcter fort, enèrgic i combatiu.

El pare, en Joaquim Culla Baila, va néixer el juliol del 1912. Fa tant de temps, que no resisteixo la temptació de contextualitzar una mica la data: al Japó encara regnava l'emperador Meiji, Europa es gronxava en els darrers esplendors de la *Belle Époque*, Rússia tenia el seu tsar i Berlín i Viena els respectius kàisers, i ni tan sols no havia esclatat la Primera Guerra... Balcànica! Rebé una educació bàsica, va fer d'escolanet a la parròquia de Santa Maria del Taulat i el 1925, als tretze anys, va entrar a treballar com a «meritori» —era l'equivalent d'«aprenent», però al despatx— a l'empresa Oliva-Artés, una fàbrica de maquinària per a la indústria tèxtil situada al mateix barri, al carrer de Pere IV.

Si bé, per a un jove de setze-disset anys, poder assistir als fastos de l'Exposició Internacional de 1929 com a empleat d'una empresa que hi tenia estand no devia estar gens malament, la gran aventura del pare amb relació a Ca l'Oliva es produí durant la Guerra Civil. Abans, ell havia anat millorant la seva formació en matèries com comptabilitat, tenido-

ria de llibres, etcètera, a base de cursos nocturns en alguna acadèmia del barri, i en paral·lel s'havia socialitzat en la vida del Poblenou per mitjà sobretot de dues entitats entre les moltes que hi eren actives: el Centre Moral i Cultural del carrer de Pujades i principalment el Club Esportiu Júpter. Segons ell, la prohibició paterna de practicar el futbol —considerat aleshores un joc brutal del qual es tornava amb una cama trencada, perillósíssim per a un nen prim i fràgil— el va empenyer a convertir-se en un espectador atent i entès d'aquell esport, i aviat (als vint-i-dos anys) en un joveníssim directiu del Júpter, que havia estat fundat a la rambla del Poblenou el 1909. El fet que, el 1935, els Culla traslladessin habitatge i negoci (sabateria a mida, reparació de calçat i espardenyeria) a l'Eixample dret, a la cantonada entre els carrers de Bailèn i València, no va alterar en absolut els vincles laborals, socials i recreatius del meu pare amb el Poblenou.

Quan esclatà la guerra —bé, quan el fracàs del cop militar a Catalunya obrí les portes a la revolució interna i a la guerra externa—, els amos de Ca l'Oliva, que era una empresa de propietat i direcció familiars, van tenir els reflexos de desaparèixer i amagar-se, en evitació de mals majors. Passades unes setmanes, mentre la Generalitat i la CNT miraven d'organitzar la indústria de guerra a Catalunya i Ca l'Oliva, col·lectivitzada, es reconvertia a la fabricació de maquinària destinada a l'esforç bèl·lic, els treballadors de la casa es van reunir en assemblea per elegir un director. I van triar aquell noi de vint-i-quatre anys que era en Joaquim Culla. Per què? No ho he sabut mai del cert. Potser perquè, en onze anys de serveis, havia mostrat dedicació, una certa capacitat organitzativa i aptituds de lideratge. Potser perquè, a la seva edat, se'l veia seriós, i no se li coneixia cap militància política o sindical que desvetllés suspicàcies; potser perquè no tenia enemics...

La circumstància que acabo d'explicar tindria, en la vida del meu pare, conseqüències transcendents. En primer lloc, l'eximí d'anar a l'exèrcit, perquè tot i pertànyer al «Reemplazo de 1933» se'l considerà «movilizado en la industria de guerra»; mobilitzat, però podent dormir cada nit al seu llit. Molts anys després, ja centenari, ell —que no havia fet ni el servei militar, per «excedent de cupo»— ironitzava que, si hagués hagut d'anar al front, no hauria passat de la plaça d'Espanya, perquè s'hauria mort de por... Ves a saber. En tot cas, va ser un dels pocs espècimens de la seva generació que no va vestir mai un uniforme, ni trepitjar una caserna, ni tastar el ranxo, ni agafar un fusell, ni dormir al ras una sola nit, per no parlar d'experiències molt pitjors. Segurament, això ajuda a explicar que visqués fins quasi els cent tres anys... A sobre, la seva posició li va permetre salvar de la crida a files diversos companys de la fàbrica, obrers especialitzats, pel simple procediment de declarar-los «imprescindibles per a l'esforç de guerra». Alguns n'hi van guardar gratitud tota la vida.

D'altra banda, dirigir una empresa de prop d'un centenar de treballadors en aquelles circumstàncies extremes li donà una experiència i un rodatge —en el terreny tècnic, però també en la gestió d'equips humans— que, en temps normals, hauria trigat decennis a adquirir. Quan el govern de la República, el govern Negrín, arrabassà a la Generalitat les indústries de guerra catalanes i les estatilitzà, Ca l'Oliva passà a ser la «Fábrica H» dependent de la Subsecretaría de Armamento del Ministerio de Defensa Nacional, però en Joaquim Culla va ser ratificat com a director i definitivament militaritzat *in situ*; hom l'assimilà al grau de capità.

Des d'aleshores —estem parlant de l'últim any i mig de guerra—, cada dissabte al matí el pare i els altres directors de les fàbriques nacionalitzades acudien a la seu de la Subsecre-

taría —al Casal Sant Jordi de la cantonada Pau Claris/Casp— per retre comptes de la feina feta la setmana anterior i rebre instruccions sobre la producció de la setmana següent. Sovint, la reunió acabava tard i algun dels alts responsables de l'organisme ordenava que un cotxe oficial amb el banderí republicà portés el pare fins a casa seva. Ell, però, li deia al xofer que el deixés una o dues cantonades abans; no es volia fer notar, i aquesta prudència li estalvià després molts problemes.

En aquella Barcelona del 1938 on desplaçar-se era cada cop més difícil i perillós (pels bombardejos, pel desgavell dels transports públics, pels freqüents talls d'electricitat...), el pare —tothom li va dir tota la vida *Quimet*— es passava moltíssimes hores a la fàbrica, dotada d'un bon refugi anti-aeri que ell mateix havia fet construir. Marxava de casa a la matinada, encara de fosc, amb una mica de dinar preparat per la seva mare, travessava mitja ciutat a peu cap al Poble nou, i no tornava a l'Eixample fins a darrera hora del vespre següent. En el trajecte matinal pels carrers deserts, molt sovint es trobava patrulles de la Guardia de Asalto a la cacera d'emboscats o desertors. I és clar, en veure circular a aquelles hores un home de vint-i-sis anys que hauria de ser al front, el deturaven i li demanaven els papers. Ell els mostrava el seu carnet blau de la Subsecretaría de Armamento que l'acreditava com a director de fàbrica, i els policies de Negrín demanaven excuses i es quadraven amb un «¡A sus órdenes!». «Nada, nada, ustedes cumplen con su obligación», concloïa el pare, diplomàtic.

La darrera de les reunions al Casal Sant Jordi devia tenir lloc el dissabte 21 de gener de 1939, ja amb aires de comiat. El director general de Fabricación, de qui el meu pare depenia, un basc de nom Manuel Goicoechea Fernández, l'agafà a banda i li digué: «Mire, Culla, pasado mañana el gobierno de

la República evacúa Barcelona. Tiene usted a su disposición un asiento en un coche que le transportará hasta la frontera francesa». «¿Y después?», demanà ell. «Ah, una vez en Francia cada uno tendrá que arreglárselas por su cuenta...». El basc —probablement, un socialista prietista— afegí que, en el seu cas, el partit l'acolliria en espera de fer-lo marxar cap a Mèxic o algun altre país americà, i en Quimet Culla resolgué que ell es quedava. Era a la seva ciutat, no havia tingut cap militància (més enllà de la sindicació obligatòria a la UGT) i no havia fet mal a ningú. No havia, doncs, de témer res.

El dijous 26 de gener —un dia d'hivern transparent i glacial— no tan sols van entrar a Barcelona les tropes franquistes. També van reaparèixer els Oliva, delerosos per recuperar la possessió de la seva fàbrica després de dos anys i mig d'angúnies. I, quan es van topar amb el meu pare —que els havia suplantat en la direcció de l'empresa durant tot aquell temps—, el primer que van fer fou dir-li que ja podia tocar el dos i que no el volien veure mai més. Al cap d'un parell o tres de dies, passejant sense rumb per la ciutat tot just ocupada, curulla d'uniformes, de misses de campanya i d'improvisades banderes *rojigualdas*, el pare es trobà amb un conegut dels anys de la guerra, que li demanà si ja s'havia presentat a les noves autoritats. «No». «Fes-ho, Culla, fes-ho. És el més prudent». El pare, doncs, tornà al Casal Sant Jordi, ara ple de militars franquistes, s'identificà i va rebre d'un d'aquells oficials una interessant lliçó de ciència jurídica: «Usted ha servido a las órdenes de un gobierno, y ahora está a las órdenes de otro, pero el Estado es el mismo, y de momento la Fábrica H nos pertenece. O sea que, digan lo que digan los antiguos propietarios, vuelve usted allí, sigue ejerciendo como director y espera nuestras órdenes. Y si tiene algún problema, me llama», conclogué, allargant-li un paper amb un nom i un telèfon.

En Quimet Culla retornà a Ca l'Oliva preocupat per la reacció dels amos quan el veiessin. Però aquests havien sofert una metamorfosi: començaren per disculpar-se («ho has d'entendre, ho hem passat molt malament des del juliol del 36, i l'altre dia estàvem molt nerviosos...»), després li agraïren que hagués preservat i millorat la fàbrica en temps tan convulsos, i van acabar amb uns copets a l'esquena i un «ens has d'ajudar» que descobria la clau del canvi d'actitud.

Com totes les altres fàbriques nacionalitzades, Oliva-Artés havia rebut, des del 1937, màquines, eines i matèries primeres subministrades per l'Estat, que s'havien barrejat amb l'utilitatge originari, prebèl·lic, de l'empresa privada. Ara, l'Estat —el franquista— pretenia recuperar les aportacions fetes per l'Estat republicà. Però l'únic que tenia autoritat i coneixement per dir si aquell torn, aquella fresadora, aquella premsa o aquella mitja tona de coure havien arribat el febrer del 1938, o ja eren allà abans del Dinou de Juliol, era en Quimet Culla. Per això els militars *nacionales* volien que seguís momentàniament com a director fins a haver recuperat les propietats de l'Estat; i per això mateix els Oliva van comprendre aviat que, si volien quedar-se amb una bona part de l'equipament industrial afegit als tallers durant la guerra —i ho volien, és clar—, el necessitaven.

El pare s'hi avingué. I, durant les setmanes següents, certificà que gairebé tota la maquinària existent pertanyia a l'empresa des d'abans de la guerra, de manera que l'Estat només va recuperar un grapat de màquines velles o sobreres. Un cop despatxat aquest tràmit, ningú més no li demanà cap explicació ni es posà a indagar sobre el seu capteniment durant la guerra. Individualment, esquivà sense ni una esgarinxada la brutal repressió del 1939.

Els Oliva, naturalment, el van readmetre al despatx, no pas com a director. I en Quimet hi va seguir treballant un

any més, fins al 1940. Aleshores es va fer evident que les seves expectatives de promoció en aquella casa eren magres —es tractava d'una empresa petita, i els càrrecs directius estaven reservats als fill dels amos—, i decidí canviar d'aires. Va trobar feina com a encarregat del magatzem de material de la Hispano Olivetti.

Creada el 1908 a Ivrea per Camillo Olivetti, un emprenedor membre de la burgesia jueva piemontesa, l'empresa italiana havia constituït una filial a Barcelona (Hispano Olivetti Sociedad Anónima, HOSA) a principis del 1929, i obrí una primera fàbrica al carrer de Pallars. És allà on havia entrat a treballar en plena guerra la meva mare, seguida de prop per la seva cosina Rosa, pocs mesos més jove. I és allà on començà a guanyar-se la vida el meu pare el 1940. Però no per gaire temps.

En efecte, durant aquella grisa postguerra la Hispano Olivetti gaudia, per raons diplomàtiques, d'un tracte de favor per part de les autoritats franquistes. Però, al mateix temps, les seves arrels piemonteses i jueves donaven a l'empresa una amplitud d'horitzons, un europeisme i una modernitat aleshores insòlits entre l'empresariat local. Vull dir que, ja el 1940, l'Olivetti havia comprat un solar de 10.000 metres quadrats a la banda mar de la Gran Via, a tocar de la plaça de les Glòries, encara per urbanitzar. Allà s'hi aixecà, en els dos anys següents, un gran complex constructiu obra de l'arquitecte Josep Soteras, dotat d'equipaments que costarien de trobar a les empreses catalanes encara durant diverses dècades: menjadors (amb cuina pròpia) on els treballadors podien dinar per un preu simbòlic; el «camp d'esports» (que incloïa zones enjardinades, berenadors, piscina, frontó, pista de bàsquet...); la Guarderia Infantil Camillo Olivetti, modèlica, i fins i tot una casa de colònies, també per als infants del personal, a Teià, al Maresme.

Les noves instal·lacions van ser inaugurades el 9 de setembre del 1942 pel ministre «de Industria y Comercio», Demetrio Carceller, i, per tant, la coneixença entre el meu pare i la meva mare es va fer ja en aquest escenari. Un escenari cada cop més poblat, perquè la producció massiva de màquines d'escriure i de calcular per a l'exportació arreu del món va fer augmentar la plantilla, als anys seixanta, fins a prop de les quatre mil persones, que feien sis-cents mil màquines l'any. La Hispano Olivetti era una petita ciutat que tenia de tot, àdhuc un cos intern de bombers voluntaris, del qual el meu pare havia estat un dels responsables. I on es van formar moltíssimes parelles, una d'elles la que em va engendrar.

El pare i la mare es portaven onze anys. Ell, ja passada la trentena, se sentia obligat a ajudar econòmicament els pares i les germanes, tenia totes les hores lliures ocupades pel Júpi-ter i pel futbol —al llarg dels anys quaranta esdevingué membre del Comitè de Competició de la Federació Catalana, cosa que comportava reunions vespertines, sopars i viatges— i començava a presentar el perfil d'allò que se'n deia un *solterón*. Ella no era guapa, però sí eixerida, empàtica i parladora, i de seguida va tenir èxit amb els nois.

Alguna tarda, a l'hora de plegar, tenia dos pretendents diferents esperant-la en dues de les diverses portes de la fàbrica, i havia de decidir per on sortia i a quin preferia com a acompanyant fins a casa. Perquè es tractava d'això, d'acompanyar la noia a casa, sense ni agafar-li la mà.

En Quimet i la Pepita, doncs, es van conèixer a l'Olivetti i es van caure bé. Però, com repetiria després ell, «vaig haver d'esperar que estigués lliure». El 1945 morí l'avi Antoni, i uns mesos després la mare va trencar un prometatge força seriós que havia tingut. En Quimet —per dir-ho amb una expressió futbolística— va veure porteria, i va xutar. El 12 de febrer de 1947, dia de Santa Eulàlia, ell li va demanar formal-

ment relacions, deixant-li clar que, a la seva edat, no es podia permetre un festeig llarg, de cinc o sis anys, com eren habituals en aquella època. Va ser de setze mesos, i es van casar el 10 de juny del 1948.

Fou un casament en consonància amb el moment històric del país i amb la condició treballadora dels nuvis. L'enllaç religiós tingué lloc al Centre Moral, perquè la veïna parròquia de Santa Maria del Taulat encara no havia estat refeta de la destrucció del 1936. Pel que fa al banquet, consistí en un arròs cuinat i servit a casa de la núvia, el pis del carrer de Lope de Vega, per a tres dotzenes de convidats. Tot plegat, més la roba i altres despeses, finançat gràcies a un préstec de cinc mil pessetes que el pare havia demanat a un amic burgès del món del futbol. I encara sort que la lluna de mel els va sortir bé de preu.

En els primers temps de la guerra, en Quimet havia conegut un jove futbolista mallorquí, llucmajorer, vingut a Catalunya amb el seu equip per a una gira d'estiu, i a qui l'esclat de la conflagració bloquejà a la Península, perquè Mallorca quedà des del primer dia en mans dels revoltats. El pare va fer amistat amb aquest noi, en Llorenç Salvà, el feu jugar uns mesos a l'equip del Júpiter i el portà a casa, on va ser acollit com un membre més de la família fins que la República mobilitzà la seva lleva. Soldat i després presoner, en Llorenç tornà a recalar a casa dels Culla el 1939, abans de poder per fi retrobar-se amb els seus a Lluçmajor. De la gratitud dels mallorquins pel suport donat al seu fill, germà o cosí en va néixer no pas una amistat, sinó una relació de parentiu moral que, enfortida pel tracte, ha perdurat a través de tres generacions fins als nostres dies.

Vet aquí per què, del viatge de noces a Mallorca, els pares només van haver de pagar-se el passatge del vaixell. Un cop a l'illa, l'extensa família d'en Llorenç es mobilitzà per

acollir-los, allotjar-los, alimentar-los i passejar-los amunt i avall d'un territori encara agrícola i tradicional, molt allunyat del tsunami turístic que el sacsejaria més endavant. Cal afegir que, de retorn a Barcelona i a la normalitat, els nuvis no es van poder instal·lar en un habitatge propi, ni de bon tros; van tenir dret tot just a l'habitació principal, l'alcova, del domicili dels Culla, a l'Eixample dret.

En casar-se, la Pepita i en Quimet ho van fer amb el propòsit de tenir descendència; en aquell temps de fills únics, el pare ho tenia clar: «Un noi». Però l'objectiu no resultà fàcil d'assolir: en els tres primers anys de matrimoni, ella va sofrir dos avortaments naturals que van fer saltar l'alarma. Aleshores, acudiren a la consulta del doctor Nubiola. Pere Nubiola i Espinós, catedràtic jubilat d'Obstetrícia, era un prestigiós i veterà especialista que va prescriure a la mare una fórmula magistral gràcies a la qual el següent embaràs de la Pepita va tirar endavant sense entrebancs. El doctor Nubiola va morir pocs anys després, el 1956. I la mare va guardar amb unció durant dècades el retall de diari amb la crònica del seu enterament, que m'ensenyava de tant en tant tot dient-me: «És gràcies a aquest senyor que tu ets al món...». Suposo que en Quimet també hi devia haver tingut algun paper.

El cas és que, després de quatre anys d'espera, quan el pare ja havia complert els quaranta i la mare els vint-i-nou, vaig néixer jo. Ho vaig fer la matinada del 5 de setembre del 1952, a la Clínica Sant Jordi del barri de Sant Andreu, que era on exercia la llevadora de confiança de la Pepita. Per aquelles dates, la majoria de les criatures encara naixien a les cases, entre piles de tovalloles i olles d'aigua posades a bullir, però en aquesta mena de coses la mare sempre va ser moderna, i preferí aquella clínica petita i familiar, amb un encantador jardí romàntic, des d'on se sentia el soroll dels trens de la línia de Portbou. Vaig pesar cinc quilos, i el fet que fos un

nen, com els pares volien, els dissuadí definitivament de tenir més fills. Em van batejar a la catedral de Barcelona al cap de quinze dies, i després hom celebrà un berenar a la Granja Pallaresa del carrer de Petritxol.

Es diu que els infants arriben amb un pa sota el braç. Jo no en duia cap, però almenys tampoc no duia una cartilla de racionament, perquè aquest símbol de les penúries de la postguerra havia estat suprimit pocs mesos abans, aquell 1 d'abril, «Día de la Victoria». Això no significa, és clar, que la meva vinguda al món es produís en un moment d'abundància. De fet, i per exemple, les restriccions elèctriques no van desaparèixer fins al 1958, i jo recordo als quatre o cinc anys haver vist el pare afaitant-se a la llum d'una espelma. Àdhuc després de la data esmentada, el subministrament elèctric es tallava sovint, i les espelmes havien d'estar sempre a punt per il·luminar-nos d'una manera encara més precària i fantasmagòrica que les bombetes de vint-i-cinc o quaranta watts que teníem instal·lades. Això sí, pels altres aparells elèctrics no calia patir, perquè no n'hi havia cap, tret d'un voluminós receptor de ràdio del qual parlaré més endavant.

La meva infantesa, doncs, va discórrer en uns temps d'austeritat, una austeritat que el pas dels anys anava relaxant quasi imperceptiblement. Precisem-ne, però, l'escenari físic.

Mentre em gestava, la mare havia abandonat el domicili dels sogres —les seves relacions amb ells i amb les cunyades, en aquella convivència no desitjada per cap de les dues bandes, foren tempestuoses— i es refugià al Poblenou, amb la seva família materna. El meu naixement havia de ser el factor que li permetria convèncer en Quimet de tallar d'una vegada el cordó umbilical amb els seus pares (de fet, la mare, l'Agustina Baila, ja havia mort a principis del 1952) i establir una llar pròpia.

Era més fàcil de dir que de fer. El sector de la construcció d'habitatges restava quasi paralitzat des de la preguerra, i l'escassetat de pisos assequibles era un fenomen tan omnipresent que fins i tot se'n feien acudits. Després de mesos de donar veus, de buscar i d'indagar, la mare va trobar un piset els llogaters del qual el deixaven i que, a canvi d'un mòdic traspàs, la van recomanar a l'administrador de la finca. El tracte va ser ràpid: cinquanta pessetes de lloguer mensual, aigua inclosa. Aigua de dipòsit, això sí. És a dir, el teu dipòsit s'omplia amb un volum determinat de litres al dia; si en gastaves més del compte, et quedaves sense aigua durant hores i havies d'esperar que el dipòsit es tornés a omplir.

El pis en qüestió estava situat al nucli de l'antic municipi de Sant Martí de Provençals, a dos minuts d'allò que n'havia estat l'Ajuntament, un gros edifici que tothom anomenava encara Ca la Vila. A la zona, el 1939, els depuradors franquistes del nomenclàtor barceloní hi havien deixat —suposo que per pura ignorància— alguns noms marcadament progressistes: plaça de Valentí Almirall, carrer de Narcís Monturiol... El nom del carrer on jo viuria, però, era massa flagrant per escapar-se'ls; es deia, des que havia estat urbanitzat a principis de segle, carrer de la Democràcia. Ja de gran vaig pensar que haurien pogut afegir-li «Orgànica», i llestos. Però això era massa subtil, i el van rebatejar com «calle del Movimiento Nacional». Era un nom inusual en el *callejero* del règim, i un carrer ínfim per dedicar-lo nogensmenys que a l'enorme estructura política franquista. Però aquest va ser el meu domicili fins que, el 1976-77, la mobilització veïnal li va restituir el bonic nom originari.

Al número 27 d'aquest carrer, cantonada amb Vehils, ens vàrem traslladar la primavera del 1953, quan jo tenia vuit mesos. Era un edifici de baixos, entresol i quatre pisos, construït el 1907, i nosaltres ocupàrem el quart pis, un habi-

tatge de menys de setanta metres quadrats repartits en un espaiós rebedor que, amb els anys, esdevindria la meua estança de treball i biblioteca; una cuina on es podia menjar; un menjador; una gran sala i alcova per als pares; i dues cambres petites i interiors. De fet, tots els pisos eren iguals, però el nostre tenia alguns desavantatges importants: era al capdamunt de vuitanta-nou graons d'escala i estava sota terrat i obert als quatre vents, perquè els edificis de les finques veïnes només tenien una o dues altures. Això volia dir molta calor a l'estiu i molt de fred a l'hivern. El seu equipament sanitari es limitava a un vàter de menys d'un metre quadrat, situat a l'altra banda d'una diminuta galeria. El concepte «quarto de bany» ens era desconegut, i la higiene del cos es feia amb un gran cubell de zinc posat al bell mig de la cuina i una bona olla d'aigua calenta als fogons.

Comprenc que als lectors d'avui aquesta descripció els resulti inversemblant. Per a fortuna nostra, aleshores era comuna. Vull dir que hauria estat molt dur no tenir dutxa si tots els veïns, amics i coneguts n'haguessin tingut. Però no en tenia ningú. Per això en tots els barris hi havia banys i dutxes públics, i a la Hispano Olivetti, per descomptat, que és on el meu pare feia les seves ablucions. El gran avantatge d'aquell món de la meua infantesa és que era molt homogeni: tota la gent amb la qual ens relacionàvem vivia si fa no fa en les mateixes condicions de confort —o de manca de confort— i amb un nivell de renda semblant o inferior al nostre (al capdavant, el pare era encarregat), i això estalviava enveges i greuges comparatius. Ningú no podia arribar dient «a casa d'en Pepet tenen calefacció, i aquí només una estufa de petroli», perquè de la calefacció, en el nostre ambient, tampoc no en gaudia ningú.

L'única excepció que trencava aquesta homogeneïtat era la Maria Julià i Puig. Una mica més gran que la mare, havien

estat veïnes i amigues des de la primera infantesa a la França Xica. La Maria, esdevinguda una joveneta guapíssima, amb una gran distinció i una intel·ligència naturals, va enamorar el fill de l'amo de la fàbrica on treballava i, després de vicissituds dignes d'un melodrama romàntic, s'hi va casar malgrat la resistència de la família d'ell. Quan aquesta comprovà, però, que no era una aprofitada ni una aventurera, la van acceptar plenament, i així la Maria va saltar del Poblenou obrer a un pis de la Bonanova i a un medi burgès de llotja al Liceu, còctels i *roperos* per als pobres. Tanmateix, mai no va voler renegar dels seus orígens, i mantingué amb la Pepita Clarà un afecte fraternal que duraria fins a la seva mort el 2011, més que nonagenària.

La Maria Julià, doncs, va ser per a la meva mare i per a mi —gràcies al futbol, el pare tenia moltes més relacions i coneixences— l'única finestra oberta a un altre món, al món dels rics. A través d'algunes visites a casa seva vaig descobrir que, al món dels rics, els pisos estaven encatifats, i que hi havia minyones, i fotos en marcs de plata, i que la gent anava per casa calçada amb sabates, no amb sabatilles com nosaltres, i vestida de carrer, mentre nosaltres ens canviàvem només d'arribar per preservar la roba de sortir. Gràcies a la Maria (que tenia dos fills més grans que jo) també vaig descobrir els primers jocs de construcció Exin, i les aventures de Tintín. Això últim no l'hi vaig agrair mai prou.

Però tornem al carrer del Movimiento Nacional. Al pis ja descrit s'hi va configurar en poc temps una unitat familiar de quatre membres: el pare, la mare, jo... i l'àvia —en realitat, tia àvia— materna, la Roseta Borràs, prejubilada per motius de salut l'any 1952 i que se'ns afegí, deixant definitivament l'habitatge del carrer de Lope de Vega al seu germà.

Vestida sempre de negre rigorós per raó de la seva viduïtat, avui penso que mai no s'havia adaptat del tot a la

gran ciutat. Sortia molt poc, cada vegada menys a mesura que les xacres físiques li augmentaven, ajudava a la cuina —que no se li donava gens bé—, era molt bona amb l'agulla en aquell temps, encara, de sargits i pedaços, i feia meravelles amb el ganxet. Una troca de fil i aquell bastonet metàl·lic li permetien crear, com per art de màgia, puntes d'una complexitat extraordinària i fer, a còpia d'hores, vànoves, cobretaules, tapets... A casa tot tenia puntes, i l'àvia convertia el més petit bocí de roba en un espectacular mocador. Això sí, parlava poc —emprant paraules antigues i rurals que lamento no haver anotat en una llibreta—, era extremadament desconfiada i vivia d'esquena al món exterior: mai no s'aclarí amb el telèfon, mai no escoltà un programa de ràdio i no crec que dediqués ni cinc minuts a mirar la televisió, tot i que va conviure quinze anys amb aquell artefacte que li semblava tòxic.

La mestressa de casa, en tot cas, era la mare, perquè després del meu naixement i del subsegüent permís maternal, ja no es va reincorporar a la Hispano Olivetti. Com repetiria sorneguerament en Quimet, «el fill la va emancipar». De fet, la decisió va ser més d'ell que d'ella, i reflecteix una determinada mentalitat, potser un curiós i modest elitisme: el pare va creure que, havent-hi un infant per criar, la dona d'un encarregat no havia de seguir treballant fora de casa. Portar-me a la guarderia de l'empresa? De cap manera! Era la mateixa lògica per la qual ell no va voler quedar-se mai a dinar a la fàbrica, i preferia fer-ho a casa encara que fos amb els minuts comptats. Això només era possible, és clar, perquè vivíem molt a prop de la seva feina, i perquè la Pepita li tenia el plat a taula amb una precisió de cronòmetre.

La presència permanent de dues dones a casa, ¿significa que vaig ser un nen mimat i sobreprotegit? Mimat no ho crec. Ja he apuntat que l'àvia era carinyosa com un cactus, i

la mare va tenir sempre la mà molt llarga. Vull dir que, quan donar un calbot o una bufetada a una criatura encara no era considerat un crim de guerra, la mare no s'estava de fer-ho sempre que jo li plantava cara, que era força sovint. Sobreprotegit potser sí; devia ajudar-hi el fet que vaig ser un nen d'aspecte fràgil, un nyicris, vaja. No, no és que patís malalties greus, però era un llepafils en el menjar, i la mare, sempre inquieta per la meua salut, em feia visitar pels metges amb relativa freqüència.

Com que tota la família érem socis d'una de les moltes mútues sanitàries aleshores en actiu, la Médica Barcelona, anar al metge volia dir agafar el metro fins a l'Eixample, entrar en un gran pis burgès de sostres alts, mobles foscos, quadres a les parets i poca llum, i esperar en una sala, en silenci, que una senyoreta amb bata blanca ens fes passar a un despatx on, rere una gran taula, un senyor d'edat atenia les explicacions de la mare, i després m'auscultava, o em mirava pels raigs X en una habitació annexa, o m'extirpava les amígdals, o suggeria un canvi de dieta, o em prescrivia unes injeccions que m'havien de «reforçar». En aquests escenaris solemnes i una mica intimidatoris, que alimentaven una visió sacerdotal del metge, hi recordo el doctor Ramon Martínez Callén, pediatre, i el doctor Torruella, metge de capçalera, i el doctor Castro Chico, otorrinolaringòleg, etcètera.

D'aquestes visites al metge, i en general de tots els desplaçaments al centre de la ciutat per comprar-hi quelcom o fer-hi alguna gestió, la gent del barri en dèiem «anar a Barcelona». Sí, l'agregació dels altres municipis del pla a la gran ciutat s'havia fet sis dècades enrere, i ara el Metro Transversal et portava des del Clot fins a la plaça de Catalunya en deu minuts. Però, per als residents de tota la vida a Sant Andreu, a Sant Martí, al Poblenou... —ignore si també per als de les Corts o Sant Gervasi—, «Barcelona» era el nucli antic i l'Ei-

xample, i el 95% de la vida quotidiana es desenvolupava al barri, una unitat funcional i de convivència gairebé autosuficient.

A «Barcelona», doncs, hi anàvem poc, almenys durant els anys cinquanta. Anàvem força, en canvi, al Poblenou veí (al segle XIX, d'aquell barri fabril en expansió els papers en deien «la secció marítima de San Martín de Provencals»), on la mare tenia la família i les coneixences de joventut, i el pare, els amics i l'indefugible Júpiter. Ens hi traslladàvem a peu, o bé a bord de La Catalana, una línia d'autobusos privada que unia el carrer del Taulat amb l'avinguda Meridiana, encara en construcció. La Festa Major del Poblenou, cap a la segona setmana de setembre, era una cita obligada on vaig pujar als primers *caballitos*..., per marejar-m'hi llastimosament. Més agradable va ser el descobriment dels xurros, o de l'orxata, aquest últim fet a El Tío Ché, la popular orxateria situada en una de les rodones de la rambla poblenovina, al davant del Casino L'Aliança. Tot i no residir-hi, el Poblenou, la seva topografia de fàbriques i passatges, les seves històries de vida des d'abans de la guerra, els seus comerços més emblemàtics, la seva intensa vida associativa, em va ser familiar a través dels relats de pares i parents almenys fins que vaig fer vint anys.

Com ja he dit, un dels principals lligams amb el Poblenou —almenys, per part del pare— era el Júpiter. Club històric del barri, amb el terreny de joc situat a la cruïlla entre els carrers de Pujades i Lull, el 1948 el desenvolupament urbanístic l'havia obligat a traslladar el camp de futbol a la Verneda, a la intersecció entre els carrers d'Agricultura i d'Andrade. Es tractava d'una mena d'exili, perquè aleshores, i encara durant una dècada llarga, la Verneda era el no-res: una quadrícula de carrers més o menys pavimentats, i entre ells, a l'espera de les futures illes de cases, conreus d'hortalis-

ses o bé solars erms. Només hi havia un parell de grans blocs d'habitatges protegits, promoguts a partir del 1950 per la Caixa de Pensions i destinats a obrers i empleats.

La massa social del Júpiter, doncs, seguia radicada al Poblenou, i només es desplaçava a la Verneda els dies de partit. El meu pare —directiu quasi perpetu— no hi faltava mai, és clar, i quan jo devia tenir sis o set anys m'hi portava si el partit era el diumenge al matí, suposo que amb l'esperança que jo també m'aficionés al futbol. I a fe que les condicions eren òptimes: de la mà del pare, tenia accés a les entranyes del camp i als vestidors —encara recordo la penetrant olor de liniment—, on els jugadors, abans de saltar al terreny de joc, rebien de l'entrenador i dels directius consignes i encoratjaments. Després em deixaven entrar a la cabina de l'*speaker*, el soci que tenia cura de la megafonia, anunciava les alineacions i deia els missatges publicitaris. Per fi, m'instal·laven al bell mig de la tribuna per veure el partit envoltat de sol·licitants amics del pare, disposats a explicar-me —si jo els ho hagués preguntat— els misteris de la regla del fora de joc.

Doncs bé, no hi va haver manera. Totes aquestes experiències, que a un nano normal li haurien resultat excitants i privilegiades, a mi m'avorrien sense remei: mai no vaig posar atenció al joc, ni crec haver intentat entendre'n la lògica, ni —encara menys— em passà pel cap la possibilitat de practicar-lo. La llegenda diu que un dia, enmig d'alguns centenars d'homes exaltats que cridaven com energúmens contra l'àrbitre o contra l'equip contrari... em vaig adormir. Se suposa que aquell migdia, de tornada a casa, el pare anuncià solemnement a la mare que no em duria més al camp, perquè no tenia ganes de fer el ridícul. Sí que hi vaig tornar, al terreny de la Verneda, però en Quimet ja havia renunciat a qualsevol expectativa que jo heretés la seva passió pel futbol i pel Júpiter.